‘De boeken van Bea Vianen “Ik moest ze schrijven om niet aan heimwee kapot te gaan”’

John Jansen van Galen

bron
John Jansen van Galen, ‘De boeken van Bea Vianen “Ik moest ze schrijven om niet aan heimwee kapot te gaan”’, in: *Haagse Post* 17 (1972), p. 46-48.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/jans020boek01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

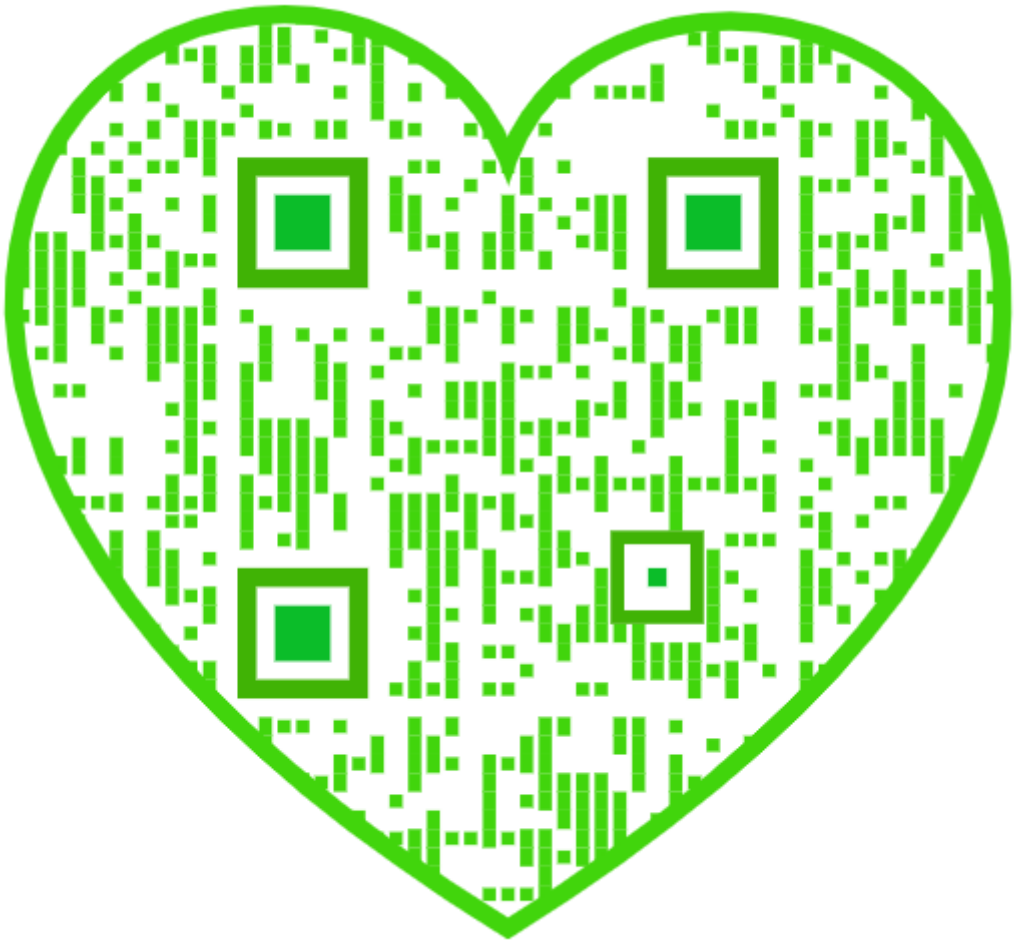

‘Ik moest ze schrijven om niet aan heimwee kapot te gaan’

Dit voorjaar verscheen bij Querido de derde roman in 3 jaar van de Surinaamse schrijfster Bea Vianen: Ik eet, ik eet, tot ik niet meer kan. Het werd voorafgegaan door de romans Strafhok (1971) en Sarnami, hai (1969), dat zojuist als pocket is herdrukt.

> *‘Waarom ben je er weer, grootvader? Natuurlijk weet ik het. Alleen was het vroeger anders tussen ons. Toen zocht ik je met een soort kinderlijk idealisme en liet ik mij meeslepen door je mystiek, je klaaglijke melodieën over de liefde en de goden. Ik zocht je bij de stallen van Rabindrenath wanneer ik de huur ging betalen en kocht daarna op de markt een boek over de handleeskunde bij een vriendelijke, oude man. Omdat ik vond dat je op hem leek. Tenminste, zoals ik mij je op die leeftijd voorstelde. Ik hoorde je energie en hartslag aan het geknetter van de dhôl en de tabla. In mijn fantasie zag ik je schaduw onder de koelte van de djamoenstruiken tussen de rijstvelden in het district.*
> *Ik zocht je ook bij de zwampen, 's ochtends heel vroeg. En 's avonds ver achter diezelfde zwampen, ver achter de mokko-mokko en de parwabossen. ik zocht je voorbij de Marowijne in een verte die ik niet kende. Ik beschouwde je als een filosoof, die komt, juist omdat hij weer weggaat. Een ontdekkingsreiziger, die de kolder van deze jungle vervloekte en naar India terugkeerde. Naar zijn oude cultuur. Ik dacht meer aan jou dan aan mezelf. En terwijl anderen speelden en zich vermaakten, dwong je mij te zoeken naar de oplossing van het raadsel tussen jou en Janakya, mijn grootmoeder. Je ging terug. Je verkoos je heilige apen en olifanten boven het gebrul van de Zuidamerikaanse jaguar. De stilte van dat beest wanneer het met zijn bloederige muil in het kreupelhout lag te slapen na het nuttigen van een baby die in een van de ellendige hutten was achtergelaten tijdens de werkuren op het veld.*
> *Je vond het beter terug te gaan naar je heilige slangen en koeien. Naar de dorre aarde, wachtend op de monsoenen. De overstromingen. De aardbevingen. Het was je voorkeur. Helaas kan ik die voorkeur niet delen om de dingen, de mensen die je achterliet. Mezelf. Ata. Ik haat je, grootvader. Je hoeft het mij niet te vergeven dat ik je een hond noem. Een zwijn. Een smerige wegloper. Maar wat heb ik aan deze beschuldigingen? Ajodiadei heeft gelijk, Harynarain Hirjalie. Wij zijn uit hetzelfde hout gesneden. Ook ik vervloek deze wildernis. En ook ik zal een kind achterlaten!*
> *Zij verscheurt de foto's, langzaam met tranen in haar ogen*.

De foto's heeft Sita opgespoord bij de oude vrouw Ajodiadei, die haar moeder heeft opgevoed.

> *‘Liggend op het bed staart zij naar de jonge gezichten die haar op hun beurt aanstaren uit een vreemd landschap. Man en vrouw staan tegen een grijze muur van steen. Het depot? Calcutta? Hun gezichten, gedeeltelijk beschaduwd door de volle takken van een boom die achter de muur staat, wekken de droevige indruk niet bij elkaar te horen. De poses zijn gedwongen. Het gezicht van Janakya, afgewend van de jonge Harynarain, is meisjesachtig bolrond. De ogen, half dichtgeknepen, waarschijnlijk tegen het felle zonlicht, staren futloos naar de fotograaf of naar een onheilspellende leegte.’*

Citaten uit *Sarnami, hai*. Bea Vianen: ‘Het is grotendeels autobiografisch.’

Het Hindoestaanse meisje Sita is op zoek naar haar herkomst. Een eeuw geleden begon de immigratie in Suriname van contractarbeiders uit India, economisch noodzakelijk geworden door de afschaffing van de slavernij. De derde generatie Hindostanen, blijkens de zojuist gepubliceerde volkstelling veruit de grootste bevolkingsgroep, voelt er zich nog steeds niet werkelijk thuis. Suriname is niet hun vaderland.

Haat

Sita woont samen met haar vader, een Creoolse plantage-opzichter. Haar broertje Ata is ondergebracht bij de Hindostaanse familie van zijn ondergeschikten. Sita leert de kruiperigheid van deze Aziaten haten, 'de Soekhoes en de Ramessars' die haar vader bedriegen.

Ze maakt de haat mee tussen de Hindostanen van de Mohammedaanse en de Hindoe-religie: haar Mohammedaanse vriendinnetje Selinha moet om met een Hindoe te kunnen trouwen een zwangerschap forceren.

Sita mag doorleren en verlaat haar vaders huis door een gedwongen en bij voorbaat tot mislukken gedoemd huwelijk met een Hindostaanse landbouwer, Islam. Ze weet zich uiteindelijk aan het milieu te onttrekken door naar Holland te vluchten, maar moet haar kind - naar haar broer genoemd, maar steeds afstandelijk als 'de jongen' aangeduid - aan de familie van haar man laten.

Sarnami is Hindostaans voor Suriname. De verschillende bevolkingsgroepen geven het land zelfs niet eens dezelfde naam, in het Creools heet het Sranang. Een bekende anekdote geeft de Creoolse opsomming van het resultaat van een verkeersongeval op de Anton Dragtenweg: 'Vier gewonden, namelijk 2 Surinamers, 1 Hindostaan en 1 Javaan'. Suriname is hún vaderland.

Sarnami, hai: Suriname, ik ben.

Bea Vianen: 'Sarnami, hai heb ik hier geschreven, in Nederland. Ik barstte van heimwee. Ik móest het schrijven, als een uitlaat. Om niet aan heimwee kapot te gaan. Daarom zit het zo vol met natuurbeschrijvingen en Surinaamse sfeer.'

In de beide volgende boeken is dat lang niet zo sterk aanwezig.

'Ja, bewust. Het is voor mij echt geen kunst mijn werk op te laden met sfeer. Ik wilde meer met dwingende feiten werken. Het gekke, het tegemoetkomende hierin was, dat ik, eenmaal terug in Suriname, heel nuchter tegen het groen zat aan te kijken. Ik had veel meer oog en ook veel meer gevoel voor de situatie van de mensen om me heen. Op mijn werk had dit een hele positieve uitwerking maar aan de andere kant liep ik rond met het gevoel dat ik iets essentieels verloren had. Voorgoed. En dat er een enorme leegte was ontstaan. Ik had ook weinig vrienden. Die hadden het vaak ook erg moeilijk door hun instelling, door de dingen die ze zeiden of die ze van plan waren te doen. Al na twee maanden wist ik dat ik weer weg zou gaan. Maar ik verzette me ertegen, ik was ook moe van het op-en-neergaan. Het had me weer een heleboel geld gekost.'

Na *Sarnami, hai* (1969) verscheen *Strafhok* (1971). De scherpst geprofileerde figuur daarin is weer een Hindostaan, de onderwijzer Nohar Gopalraj. Bea Vianen heeft zelf geruime tijd bij het onderwijs in Suriname gewerkt. De meester is een figuur van gewicht in de Hindostaanse gemeenschap.

Rooms

Bea Vianen: 'Vooruitkomen in de wereld is een fundamenteel gegeven waar hard aan gewerkt wordt. Doet er niet toe op welke manier, als er maar gewerkt wordt. Moet je stelen om je doel te bereiken dan moet je dat ook doen als je er maar voor zorgt beschermd te worden door de god van de dieven. Leugens en bedrog zijn christelijke begrippen.

Een Hindostaan is niet actief religieus. Dat wil zeggen: hij heeft er geen behoefte aan zijn godsdienst te verbreiden. Kinderen uit een Hindoehuwelijk zijn automatisch Hindoe.

Als er op de Surinaamse televisie een pandit (priester) verschijnt betekent dat niet dat hij een boodschap wil uitdragen. Hij is er om te laten zien dat er naast katholieke priesters etc. ook Hindostaanse priesters zijn en dan maakt het verder niet uit of zijn Sanskriet verstaan wordt of niet.'

Niet zelden laten Hindoe-ouders hun kinderen zelfs rooms dopen om hen het superieure RK-onderwijs te kunnen laten volgen. Bea Vianen was bij de soeurs op kostschool. Ze vertelt welke conflicten dat bij veel Hindostanen later in hun leven geeft: 'Ze willen tot elke prijs Hindoe zijn, ze doen er alles voor.

...Soms heb ik een schitterende droom. Dat ik onderweg ben en dat het er totaal anders is...'

Maar de Hindostanen blijven zeggen: jij bent geen echte Hindoe, je hebt je toch rooms laten dopen?'

Picknicken

De onderwijzer Nohar Gopalraj bevindt zich in een situatie, waarin hij moet kiezen: tussen zijn rasgenote Jamillah en de Javaanse verpleegster Roebia; tussen de traditionele Hindostaanse berusting en het politiek idealisme van zijn Creoolse vriend Raymond. De laatstgenoemde keuze betekent in beide gevallen dat hij zich buiten zijn raciale gemeenschap stelt. *Strafhok* beschrijft hoe het Nohar uiteindelijk lukt te kiezen voor Roebia en voor de strijd om een beter Suriname.

Bea Vianen: 'Ik denk aan het volgende voorval beschreven door de schrijver V.S. Naipaul voor wie ik grote bewondering heb. Het is het verhaal van iemand die verdrinkt onder de ogen van een groepje jonge Indiërs die aan de oever van de rivier zitten te picknicken. Wel, ze waren er uitsluitend om te picknicken en hadden geenszins de taak het leven van een ander te redden. Dapperheid was niet wat van ze gevraagd werd. Dat was meer iets voor een soldaat. Zo is het ook - u had het over Strafhok - met de opstand in Paramaribo die niet uitbreekt. De jongere Hindostaanse intellectuelen discussiëren wel druk over de Surinaamse problematiek maar in actie komen vinden ze kennelijk meer iets voor politieagenten of voor een militair of voor een neger.'

De opstand die niet doorgaat, komt voor in het laatste deel van Strafhok. Nohar Gopalraj is onder de betogers. Bea Vianen: 'Ik doe nooit aan demonstraties mee, ik hou niet van geschreeuw'. Tot dan toe heeft hij de rol vervuld van twijfelende, wikkende toeschouwer: 'Hij zoekt zijn vlucht in theorieën, weegt te langzaam dingen tegen elkaar af, reageert als het bijna te laat is, bang te verliezen als hij op het punt staat te verliezen.' Zijn specifieke theorie is zijn visie op Suriname als 'een groot strafhokgebied, onderverdeeld in verschillende strafhokgebieden'; waarbinnen de kinderen een meerderwaardigheidscomplex wordt aangekweekt ten opzichte van de ingezetenen van andere strafhokgebieden.

Zwarte Hollanders

Maar Nohar is al sinds enige tijd onder de activisten, wanneer de rechtszaak dient tegen twee jonge Surinaamse studenten, die het volk zouden hebben opgeruid. De betoging leidt tot een kloppartij met de politie en met de 'zwarte Hollanders', die komen demonstreren voor rust en orde. Het enige concrete resultaat van de rebellie is dat Nohars homofiele collega Raymond zelfmoord pleegt, omdat het hem - politiek en seksueel - onmogelijk is in Suriname te leven. De bevolking komt niet in verzet.

De uitzichtloosheid van de door kolonialistische verhoudingen verziekte Surinaamse samenleving; de verlammende uitwerking van de haat tussen de verschillende rasgroepen; het gekonkel en de kleinsteedsheid van het land komen scherp naar voren in Bea Vianens boeken. Het is begrijpelijk dat zij bij de lichtgekwetste Surinamers niet zo geliefd is.

Bea Vianen: 'Ik schrijf voor de jongere Surinamers in de allereerste plaats. Of ik bij hen ooit een klankbord zal vinden is iets waar ik mij niet op durf te verheugen. Kinderen lijken vaak op hun ouders. In een samenleving waar de ouders het voor het zeggen hebben is het bijna onmogelijk met nieuwe ideeën voor de dag te komen. Misschien is dat wel de reden voor de stilte op mijn boeken. Maar omdat ik voor Suriname altijd het een of ander excuus probeer te bedenken gooi ik het maar op het constante, nijpende geldgebrek.'

'Na *Sarnami, hai* had ik nog een zekere goodwill in Paramaribo. Met Strafhok is dat helemaal verdwenen. Omdat het niet kon worden opgevat als een fabeltje of een sprookje? Er stonden ook zoveel vieze woorden in, zei men. Een criticus had het zelfs over zedenbederf.'

'Hindostanen zijn dol op sprookjes. Als ik in de klas een sprookje vertelde was er één en al aandacht. Die aandacht verslapte onmiddellijk wanneer ik het had over iets uit het dagelijks leven. Het was ontmoedigend maar ik zag gewoon wat er aan de hand was. Mijn leerlingen, de jongens vooral, zaten in de banken uitsluitend om parate kennis te vergaren. Ze zaten er duidelijk niet om te laten zien hoe ze over hun omgeving dachten en hoe ze van binnen waren. Ze waren op school om te leren. Een sprookje stond dat niet in de weg, het paste trouwens in het hele Indiase cultuurbesef. Maar de realiteit, dat kon helemaal niet, dat was ook niet spannend. En thuis konden ze moeilijk gaan vertellen dat ze met de juffrouw hadden gepraat over de dingen die ze buiten school deden. Want dan zouden hun ouders hebben gevraagd: Wat voor gekke dingen leert die juffrouw? Dat heeft toch niets te maken met je diploma?'

Verstand

'Hindostanen hebben geen werkelijkheidszin. Ik hoef hun vele opstellen maar door te nemen. Ze liggen, geloof ik, nog ergens beneden in de box. Als er iets is dat onmiddellijk niet klopt dan is dat niet de Nederlandse taal, maar de onwerkelijkheid die schuilt achter de beschrijvingen van de eigen vertrouwde omgeving. Een heel simpel huisje of een doodgewoon krot om weer een voorbeeld te noemen is omgetoverd in een villa, zoniet een sprookjespaleis.

Hindostanen worden razend als ze van zichzelf een foto in handen krijgen die óf juist óf onderbelicht is. Een Hindostaan gaat nooit gebukt onder zijn armoe omdat hij niet in staat is zijn eigen armoe in de juiste proporties te zien. Wat hem in de toekomst beschoren is en waar hij naar toe leeft is wat hij op het moment bezit. Het is daarom nauwelijks denkbaar dat hij bij een ander zijn eigen armoe zou kunnen herkennen.'

Haar achtergrond is overwegend Hindostaans en zo ziet ze er ook uit.

'Als kind was ik erg mager, zegt ze. Ik had er een groot minderwaardigheidscomplex van. Ik dacht: dat kan ik alleen maar oplossen door sterk te zijn en dat kan ik alleen maar bewijzen door me als een jongen te gedragen. Later niet meer. Ik zocht het toen in de richting van verstand en met succes. Op de St.

Louiseschool in Paramaribo, een katholieke mulo, ging ik door voor de knapste van mijn klas.'

'In die jaren werd er nooit gesproken over afkomst of ras. Van vermengen tussen Aziaten onderling en tussen Aziaten met negers of met de z.g. kleurlingen was er nauwelijks sprake. Door mijn uiterlijk was het vanzelfsprekend dat ik bij de Hindostanen hoorde. Als kind had ik daar uiteraard helemaal geen bezwaar tegen. Bezwaren heb je alleen maar als je verstand in actie komt. Maar ik laat me door niemand situeren, ik laat me door niemand in een hokje plaatsen. Dat is dwang, aantasting van mijn persoonlijke en geestelijke vrijheid.'

Kinderen van gemengde afkomst hebben het vaak moeilijk in Suriname, ze krijgen vermeend slechte eigenschappen van het belendende ras voor de voeten geworpen. Zoals Richenel, de hoofdpersoon in *Ik eet, ik eet, tot ik niet meer kan*, door zijn Creoolse oma steeds wordt gewezen op de luiheid van zijn Indiaanse vader.

Ze brengt hem naar het internaat van het echtpaar Kooi, typische representanten van de lichtgekleurde, dús hooggeplaatste Creoolse bovenlaag. Mevrouw Kooi beheert het instituut met machtswellust, seksuele frustraties en raciale vooroordelen en Richenel onttrekt zich daar ten slotte aan door met 2 vrienden, een Hindostaan en een Creool, te vluchten.

Droom

Bea Vianen woont in de Bijlmer. Ze zit op de vloer in de rustgevend gemeubileerde woonkamer en we keuvelen over gemeenschappelijke kennissen in Paramaribo. Henk van Teylingen, haar man - die in Avenue uiterst trefzekere columns over Suriname schreef - komt vriendelijk informeren of het wil vlotten met het interview.

Nou, maar zozo. Bea Vianen is tamelijk terughoudend en voelt zich kennelijk niet erg op haar gemak in de rol van geïnterviewde. Ze formuleert omzichtig en bedachtzaam. Over haar levensgeschiedenis vertelt ze liever niet, haar volgende boek zal daaraan gewijd zijn. Bovendien ziet ze eigenlijk niet in wat een gesprek zou kunnen toevoegen aan wat al van haar is gepubliceerd.

'Ik heb me altijd in mensen geïnteresseerd. In hoe ze functioneren - en hoe het komt dat ze verkeerd functioneren. Niet dat ik zelf zo goed functioneer. Anders zat ik niet hier, in Holland. Nu kunnen ze zeggen: jij hebt makkelijk schrijven, jij zit lekker daar.'

Dat vindt u toch zelf niet?

'Nee. Maar het is begrijpelijk dat mensen in nood hun agressie richten tegen iemand die hun ziektebeeld verduidelijkt!'

Gaat u terug naar Suriname?

'Ik zie het niet en daar heeft de onafhankelijkheid van Suriname niets mee te maken. Je zou het beter kunnen omdraaien en zeggen: Suriname is nog steeds niet onafhankelijk omdat de mensen in een middeleeuwse toestand leven. Dat is in alle opzichten voelbaar en dat is erg benauwend. Het blijft een teer punt. Af en toe heb ik een schitterende droom. Dat ik onderweg ben en dat het er totaal anders is.'

John Jansen van Galen

Bea Vianen: Ik eet, ik eet, tot ik niet meer kan, ƒ 14,50; Strafhok, ƒ 14,90; Sarnami, hai (Salamanderpocket, ƒ 3,25), Em. Querido's Uitgeverij.